

Csüllög Krisztina

Szabadidős netezés: társasan vagy magányosan?

Bevezető

Az internet terjedésének kezdetén élénk viták folytak az új médium lehetséges társadalmi hatásairól mind szakmai, mind laikus berkekben. Találgattak, vajon az új eszköz tovább fokozza-e azokat a negatív folyamatokat – elmagányosodás, izoláció, a társadalom atomizálódása –, amelyeket korábban nagymértékben a televízió hatásának tulajdonítottak. Vagy éppen ellenkezőleg: segít megfordítani ezt a tendenciát azáltal, hogy új, akár kontinenseket átívelő, a hagyományosnál sokkal demokratikusabb kapcsolatok kialakítását és fenntartását teszi lehetővé.

A 90-es évek közepétől aztán – amikor az internet a nyugati világban már kellően széles körben elterjedt – ezeket a spekulációkat felváltották az empirikus kutatások, melyek már statisztikai adatokkal próbáltak felelni az egyre inkább specializált kérdésekre. Azt, hogy az új médium milyen hatással van a társas kapcsolatokra, többféle megközelítésben vizsgálják, például összehasonlítják a nethasználók és nem használók kapcsolathálójának méretét, összetételét, diverzitását, vagy arra kíváncsiak, van-e eltérés a különböző társas aktivitásaikban (baráti vagy családi összejövetelek, politikai, illetve civil részvétel).

A kutatások egyik irányzata az internethasználatot, mint időtöltést tanulmányozza, és fő kérdése az, hogy az új médium milyen típusú korábbi médiumokat vagy tevékenységeket helyettesít az emberek időfelhasználásában, veszélyezteti-e a társas időtöltést, vagy annak valamely aspektusait. Ezek a vizsgálódások sok tekintetben hasonlítanak az 50-es évek tömegkommunikációs kutatásaihoz, melyek a televízió nézés médiafogyasztásra és társas szabadidőre gyakorolt hatásait vizsgálták. Az akkoriban elterjedt *funkcionális ekvivalencia* modelljét vették elő az internet hatásait kutatók is, mely szerint egy új technológia azokat a tevékenységeket fogja helyettesíteni, amelyek funkciójukat tekintve a leginkább hasonlítanak hozzá (Robinson et al. 2001). A kommunikációkutatásokban használatos funkciók – információnyújtás, szocializáció, kulturális integráció, szórakoztatás – mindegyikét el tudja látni valamennyi nyomtatott és audiovizuális médium, így az internet is. De nem csak a médiahasználat képes ezen funkciók ellátására, hanem egyéb tevékenységek is. A televízió esetében az elméletet megerősítették az empirikus kutatások is (Coffin 1954; Bogart 1956), melyek kimutatták, hogy a tévé jelentős hatással volt minden addigi, könnyed szórakozást kínáló médiumra. A továbbiakban megnézzük, hogy az internet esetében milyen kutatási eredmények születtek.

Kutatási előzmények

Az internet hatásait vizsgáló korai kutatások egyike, az 1995–96-os pittsburghi „HomeNet” vizsgálat az internet negatív társadalmi hatásaira hívta fel a figyelmet (Kraut et al. 1998). A szerzők korábbi, internettapasztalattal nem rendelkező háztartásokat szereltek fel betárcsázós internetkapcsolattal, és azt vizsgálták, hogyan változnak az attitűdjeik, társas aktivitásuk az új technológia használatának hatására. Az interjúalanyokat megkérdezték a kísérlet előtt, majd egy, illetve két év elteltével. Az eredmények azt mutatták, hogy az internethasználat összefügg a családtagok közti kommunikáció gyengülésével, a társas kör szűkülésével, valamint a magányosságérzet növekedésével. A kutatók mind a helyi, mind a távoli kapcsolathálózat méretét tekintve szűkülést tapasztaltak a nethasználat hatására. Úgy tűnt, hogy az otthoni internetezés a tévézéshez hasonlóan a társas tevékenységekkel töltött időt helyettesíti, vagyis csökkenti a családdal, barátokkal töltött időt, valamint a civil részvételi aktivitást. A projekt kétségkívül jelentős előrelépést jelentett az internethasználat hatásainak megértésében, a mesterséges kutatási szituáció azonban óvatosságra int az általánosítások megfogalmazásában. A hálón töltött túl sok idő, a vele járó frusztráció származhatott éppen a technológia felfedezéséből, a megismerés kezdeti lelkesedéséből, vagy éppen a tapasztalatlanságból fakadó ügyetlenségből is, mint ahogy erre a kutatócsoport egy későbbi vizsgálata bizonyítékokat is talált (Kraut et al. 2002).

A Stanford Intézet¹ munkatársai (Nie–Erbring 2000) egy 1999-es nagymintás panelvizsgálat során szintén arra a következtetésre jutottak, hogy az internet rombolóan hat a társas viszonyokra. Azt találták, hogy az internethasználók 5%-a vesz részt kevesebb eseményen, 9%-a tölt kevesebb időt a családjával, illetve a barátaival a használat óta. Azt a következtetést vonták le, hogy minél többet internetezik valaki, annál kevesebb időt tölt valódi emberek társaságában. A médiahasználatot szintén befolyásolta az internetezés, különösen a tévézéssel töltött időt csökkentette drasztikusan. Az eredmények érvényességét azonban gyengíti az a tény, hogy az időfelhasználást és ennek változásait az interjúalanyok szubjektív érzékelései alapján rögzítették.

A ’99-es kutatásnak többek között ezt a gyenge pontját próbálták meg kiküszöbölni egy 600 fős online vizsgálatban 2001-ben (Nie et al. 2002). Az alkalmazott módszer egy úgynevezett random napszakos naplózás volt, melynek során hat napszak véletlenszerűen kiválasztott egy-egy órájában végzett tevékenységükről kellett részletesen beszámolniuk a kérdezetteknek. A tevékenységekkel kapcsolatban megkérdezték, mennyi ideig tartott, hol végezték és kivel. Az elsődleges tevékenységen kívül az esetleges másodlagos tevékenységeket is rögzítették (pl. háttér-tévézés). Az internethasználatnak nemcsak a mennyiségét, hanem helyszínét és funkcionális elemeit is vizsgálták. Az eredmények azt mutatták, hogy aki többet internetezik, jóval kevesebb időt tölt családjával, valamivel kevesebb időt kollégáival, barátaival, és többet van egyedül.

Pronovost (2002) ugyanebben az időszakban jutott hasonló következtetésekre kanadai adatok alapján. A General Social Survey időmérleg adatait elemezve összehasonlíttotta egyrészt az adott napon internetet használókat, másrészt az általában internetezőket tevékenység szerkezetét a nem használókéval. Eszerint a vizsgálat napján netezők átlagosan

¹ Stanford Institute for the Quantitative Study of Society (SIQSS)

heti 5,2 órával töltötték kevesebbet társas tevékenységekkel, mint azok, akik nem használtak netet. Ha viszont mindazokat internetezőknak tekintette, akik annak vallották magukat, akkor a társas aktivitásbeli különbségek már jóval kisebbnek bizonyultak (heti egy óra). Eszerint az izolációs hatás leginkább a gyakori nethasználóknál jelentkezik.

A kaliforniai UCLA kutatói inkább pozitív hatásokról számoltak be, mint negatívokról, viszont összességében azt a következtetést vonták le, hogy az internet inkább kiegészítő szerepet játszik a meglévő kommunikációs formák mellett (Cole 2000, 2001). Döntő többségük szerint a családdal töltött időt nem befolyásolta az internethasználat, sőt 2001-ben már többen számoltak be arról, hogy amióta neteznek, több idejük jut a családra, mint a csökkenésről. Az időmérleg jellegű kérdéseket tekintve az internetet használók és nem használók családjukkal vagy barátaikkal való együttléteinek ideje között találtak kisebb eltéréseket: a használók heti 2-3 órával kevesebb időt töltenek családjukkal, barátaikkal, viszont 1 órával többet, mint a nem internetezők. A legmarkánsabb hatás, amit az internet használattal kapcsolatban kimutattak, az a tévénézés jelentős csökkenése. A használók átlagosan 4,5 órával kevesebb időt töltenek a televízió előtt, az intenzívebb internetezők pedig még kevesebbet. Az UCLA kutatását a világ több országában is megismételték a World Internet Project keretében. Az internet társadalmi hatásaira vonatkozó eredmények többnyire mindenhol hasonlóak voltak: jelentősebb hatás a tévénézésre, mérsékelt hatás a társas életre. Egyedül Kínában tapasztaltak erősebb – pozitív – összefüggést az internethasználat és a szociabilitás között, különösen az online kapcsolatokra vonatkozóan.

A Pew intézet 1995 óta folyamatosan végez kutatásokat az internet- és egyéb IT-használattal kapcsolatban, melynek során egyrészt felméri az előző napi társas és médiahasználati aktivitás intenzitását, másrészt a hosszú távú viselkedésre is rákérdeznek (Robinson et al. 1997; Robinson–Kestnbaum 1999, Robinson et al. 2001). Az 1995-ös Pew adatok alapján Robinson, Barth és Kohut (1997) kimutatták, hogy az internethasználók szignifikánsan nagyobb valószínűséggel használják a nyomtatott médiát, a rádiót és a mozit, mint a nem használók, viszont sem a társas aktivitásra, sem a tévénézésre (akár szórakozás, akár informálódás céljából) nem szánnak szignifikánsan kevesebb időt. Ezek az eredmények megmaradtak a kontrollváltozók (nem, kor, iskolai végzettség, jövedelem, etnikai hovatartozás és családi állapot) bevonása után is.

Hasonló eredményeket kapott Robinson és Kestnbaum (1999) a 97-es SPPA (Survey of Public Participation in the Arts) adatok elemzése során, amely csak a szabadidős (rekreációs, hobbi célú) internethasználatot vizsgálta. Eszerint az internethasználók szignifikánsan nagyobb valószínűséggel olvasnak könyvet, használják aktívan a médiumokat különböző művészeti tartalmak miatt, látogatnak művészeti eseményeket, és vesznek részt különböző egyéb szabadidős tevékenységekben (sportolás, moziba járás), de nem néznek kevesebb tévét, mint a nem használók.

Robinson és De Haan (2006) hat különböző országos időnaplós kutatás adatait elemezte, melyek közül három az USA-ban, egy Kanadában, egy Nagy-Britanniában, egy pedig Hollandiában készült. Ezek a kutatások az előző nap 24 órájának időfelhasználását vizsgálták az elsődleges és másodlagos tevékenységek, a helyszín és a jelenlévő személyek regisztrálása alapján. A demográfiai eltéréseket többváltozós elemzésekkel kontrolálták. Az internethasználatot kétféleképpen mérték: egyrészt a napló alapján, másrészt a kérdőív általános internethasználati kérdései alapján. A holland adatok azt

mutatták, hogy a szabadidőn belül alig van eltérés az internethasználók és a nem használók különböző tevékenységei között, tehát az internethasználat nem csökkentette a más médiumok használati idejét vagy a társas szabadidőt, sőt a könyvolvasás gyakoribb is volt a nethasználóknál. A legszofisztikáltabb időmérleg Nagy Britanniában készült heti naplózással, egy éves panelfelvétellel (Gershuny 2002), ám ez is csak gyenge bizonyítékokat szolgáltatott a funkcionális ekvivalencia hipotézishez. Az IT-használók általában kevesebbet néztek tévét, mint a nem használók, azonban ez a különbség eltűnt, ha a korábbi használókat, az új belépőket és a nem használókat hasonlították össze. A társas aktivitások terén semmilyen különbséget nem találtak a használók és nem használók között. Az amerikai, szintén egyheti naplózáson alapuló adatok kevesebb tévénezést mutattak ki a használóknál, de ez a különbség eltűnt a kontrollváltozók bevonása után. A kanadai adatok kevesebb tévénezést mutattak ki az általában internetezőknél, de a napló szerinti internetezőknél már nem.

Ishii (2004) Japánban szintén időmérleg módszerrel vizsgálta az internethasználat hatásait. A kutatás során 2200 12 és 74 év közötti válaszadóval töltettek ki 15 perces egységekre osztott naplót két egymást követő napjuk időfelhasználásáról, melyben rögzítették az elsődleges és másodlagos tevékenységeket és azok helyszínét. A kutatás a főbb alaptevékenységeken (alvás, munka, rekreáció) kívül részletesen csak az IT- és infokommunikációs eszközhasználat különböző módjait, valamint a TV-nézést vizsgálta. A tévénezéssel kapcsolatban arra az eredményre jutottak, hogy csak azoknál érzékelhető a helyettesítés, akiknek elég sok szabadidejük van. A kevés szabadidővel rendelkezők körében nem volt szignifikáns eltérés nethasználók és nem használók között a tévénezés mennyiségében. A vizsgálat azt is kimutatta, hogy az információs tevékenységekkel töltött idő nagy részére (közel negyedére) jellemző a szimultán másodlagos tevékenység végzése, ami leggyakrabban a tévénezést jelenti, de majdnem ilyen jellemző netezés közben a beszélgetés vagy a telefonálás is.

Robinson és Martin (2010) az amerikai GSS² adatok longitudinális vizsgálata alapján azt találta, hogy miközben az internethasználat 2000 és 2006 között 48-ról 60%-ra nőtt, addig a különböző társas aktivitások intenzitása (rokonok, barátok, szomszédok látogatása, szexuális együttlét, templomba járás) nem változott jelentősen. A nem internetezők többet látogatják a rokonaikat, az internetezők pedig a barátaikat. A tévénezés is szignifikánsan alacsonyabb az internetezőknél, ám ezt a különbséget nagyrészt a demográfiai jellemzők okozzák.

A magyarországi időmérleg adatokat elemezve az IT-használat vonatkozásában, Nyeste Gábor (2003) fő kérdése az volt, vajon csökkenti-e az infokommunikációs technológia használat a társas szabadidőt. A társas szabadidő meghatározásánál azokat a tevékenységeket³ vette figyelembe, amelyek elősegíthetik az információk áramlását, és ezáltal a társadalmi tőke növekedését. Azt vizsgálta, hogy a kapcsolatokon keresztül zajló információáramlást hogyan befolyásolja az információs technológia. Az általa definiált társas szabadidő országos átlaga 61 perc (ami 10 perccel magasabb, mint a KSH eredeti besorolása szerinti). A számítógép használóknak bár összességében 15 perccel kevesebb

² General Social Survey

³ Beletartozik a beszélgetés, vendégeskedés, szórakozás, tánc, udvarlás, családi események, sétálás, kirakatkézés, városnézés. Nem tartozik bele a vallási, politikai, kulturális tevékenységek, sport.

szabadidejük van, a társas szabadidő tekintetében jobb helyzetben vannak, mint a nem használók: 16 perccel többet töltenek információcserére alkalmas közösségi tevékenységekkel. A közösségi időtöltés átlagos mennyisége a számítógépet használók körében 73 perc, az internetet használók esetén még magasabb: 79 perc. A demográfiai kontrollváltozókat is tartalmazó többváltozós regressziós modell azt mutatja, hogy a számítógép- és internethasználatnak önmagukban is van némi pozitív hatásuk a társas időtöltésre, azonban jóval kisebb, mint például az életkornak, a nemnek, az iskolai végzettségnek, a lakóhelynek és a gazdasági helyzetnek. Az adatok alapján az azonban világosan látszik, hogy az infokommunikációs eszközök használata nem csökkenti a társas szabadidő mennyiségét. Érdekes lett volna azt is megnézni, hogy a számítógéppel vagy internetezéssel eltöltött idő hossza milyen összefüggést mutat a közösségi tevékenységekkel töltött idővel. Az 1999/2000-res időmérleg adatbázisban azonban még nagyon alacsony volt az internethasználat ideje, ami korlátozta az elemzési lehetőségeket.

Lengyel György és Lőrincz László (2006) a World Internet Project magyarországi keresztmetszeti, illetve panel adatain vizsgálták az internethasználat hatását a különböző szabadidős tevékenységekre, kiemelt tekintettel a társas időtöltésekre. A keresztmetszeti elemzések azt mutatták, hogy az internethasználók kevesebb időt töltenek rádióhallgatással, tévénézéssel, sporttal és a családjukkal, viszont többet vannak barátaikkal, többet telefonálnak, olvasnak, és hosszabb időt töltenek közösségi eseményeken, mint a nem használók. A funkcionális helyettesítés elve eszerint leginkább a média területén érvényesül. Összevontan vizsgálva a különböző társas és nem társas tevékenységeket, a szerzők azt tapasztalták, hogy az internetezők hetente átlagosan hat órával többet töltenek társas elfoglaltságokkal, mint a nem internetezők, míg a magányos tevékenységekre szánt idő csak kisebb mértékben különbözött. Az életkor és az iskolai végzettség hatásainak kiszűrése mellett az internethasználat hatása szignifikáns maradt a barátokkal töltött idő, a telefonálás, az olvasás, a rádióhallgatás és a tévénézés esetén. A családtagokkal töltött időre gyakorolt negatív hatás viszont a kontrollváltozók bevonását követően eltűnt. A 2001–2003-as WIP-adatok lehetővé tették a panelelemzést, így a szerzők azt is megvizsgálhatták, hogyan változott az egyik évről a másikra internetezőkké válók szabadidős tevékenységszerkezete. Az első két évet összehasonlító elemzések azt mutatták, hogy az internethasználattal párhuzamosan csökkent a családdal töltött idő, ugyanakkor nem változott jelentősen a baráti társaságban töltött. A harmadik évre viszont már a családi együttlétre gyakorolt hatás is eltűnt, amit a szerzők a kezdő internetezés sajátosságának tulajdonítottak, ami az első éves internetezőknél jelentkezett. Az összevont szabadidős tevékenységek közül sem a társas, sem a magányos tevékenységek ideje nem változott szignifikánsan az új internetezők körében.

A kutatás háttere és eredményei

Kutatási kérdések, megközelítés

A továbbiakban egy olyan kutatás eredményeit mutatom be, melynek során magam is arra kerestem a választ, hogy milyen hatással van az internethasználat, mint időtöltés a társas szabadidőre. Vajon a funkcionális ekvivalencia elve érvényesül-e a közös-

segi tevékenységek esetében, vagy a nethasználat inkább más jellegű időtöltésekkel konkurál? Van-e különbség a baráti és a családi kapcsolatokra gyakorolt hatás között?

Mint láttuk, az eddigi kutatási eredmények meglehetősen ellentmondóak: egyaránt találunk példát az internet társas tevékenységekre gyakorolt negatív, semleges és pozitív hatásainak kimutatására is, bár azt is megfigyelhetjük, hogy az izolációs hatásról szóló tanulmányok inkább az internet terjedésének korai éveire voltak jellemzőek. A későbbi kutatásokban már többnyire a semleges vagy pozitív összefüggések dominálnak, különösen a baráti kapcsolatok esetén.

Az internetezés és a társas időtöltés viszonyát több szempontból sem könnyű tanulmányozni. Egyrészt a netezés magában foglal egy sor olyan tevékenységet, melynek során ismerősökkel vagy ismeretlenekkel kerülünk kapcsolatba, levelet írunk, csevegünk, képeket, videókat osztunk meg velük. Ilyenkor gyakorlatilag társas tevékenységet végzünk, még ha fizikailag egyedül is vagyunk. És fordítva: ha nem vagyunk egyedül, mert körülöttünk vannak családtagjaink, akkor is lehet magányos a netezésünk. Internetezés közben lehetünk együtt a családdal, akár úgy, hogy semmi kontaktus nincs köztünk, akár úgy, hogy időnként megmutatjuk egymásnak, ha találunk valami érdekeset, és akár úgy is, hogy egy közös tevékenység keretében együtt böngésszük a netet, esetleg közösen chatezünk valakivel (Wellman–Hogan 2006). Az abszolút magányos és az abszolút társas internetezés között láthatólag több fokozatot is el tudunk különíteni. Mindez megnehezíti az időmérleg kutatások módszertani tervezését és eredményeinek értékelését is.

Másik probléma az internetezés társas szabadidőre kifejtett hatásának mérése. Erre a legalkalmasabb módszer az lenne, ha több éven keresztül végigkövethetnénk egy panelminta időfelhasználását, és megnéznénk, hogy az internethasználat elkezdésével és intenzitásának növekedésével hogyan változik a vizsgált személyek szabadidő-szerkezete. A World Internet Project első három évének magyarországi adatbázisa tartalmazott paneladatokat (Lengyel–Lőrincz 2006), viszont ebben az időszakban még az internet terjedésének viszonylag korai szakaszában tartottunk, így a panelben vizsgálható 241 új belépő⁴ egy igen szűk, és feltehetően speciális réteget jelentette a teljes internetező populációnak. 2002-ben a 14 éven felüli lakosságnak még csak 21 százaléka internetezett, és az otthonok csupán 8%-ában volt internethozzáférés.⁵ Sajnos azonban a WIP panel adatfelvétele 2003-ban megszakadt, így nem áll módunkban a nethasználók szélesebb rétegeire is kiterjeszteni az időbeli változások vizsgálatát.

A WIP kutatássorozat 2007-es felvételénél már a minta közel fele (45%) használta a világhálót – döntő többségben korlátlan, szélessávú kapcsolattal –, ami már elegendő elemszámot biztosított az összefüggések mélyebb elemzéséhez is. És bár panelelemzésre nem adott lehetőséget ez az adatbázis, a korábbi hullámok eredményeivel való összehasonlítás tovább árnyalhatja a képet az internethasználat és szabadidő összefüggéseiről.

⁴ Akik 2001-ben még nem interneteztek, de 2002-ben már igen.

⁵ A World Internet Project adatai szerint

Adatok

A World Internet Project (WIP) a kaliforniai UCLA és a szingapúri NTU School of Communication Studies kezdeményezéseként indult el 1999 nyarán, hogy a világ több országában nyomon kövesse az internet terjedését és társadalmi hatásait. Magyarországon 2001 és 2007 között évente készült felmérés a TÁRKI, az ITTK és az ÍTHAKA közreműködésével. Az adatfelvételt a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. végezte. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztak. A súlyozással korrigált minta reprezentatívnak tekinthető a magyarországi 14 éven felüli népességre nem, életkor, iskolai végzettség és településtípus szerint.

Az elemzéseket alapvetően a 2007-es WIP adatbázis időfelhasználásra vonatkozó blokkjai alapján végeztem, amelyek tartalmazták a válaszadók által megbecsült internethasználatra fordított heti átlagos óraszámot különböző helyszíneken, valamint az egyéb szabadidős tevékenységekre fordított időt. Az időbeli változások elemzéshez a WIP 2002-es adatbázisát is felhasználtam.

Az internethasználatra fordított idő

A 2007-es felmérés idején az internethasználat idejének döntő hányadát (kétharmadát) a felhasználók már otthonukban töltötték. A munkahelyi használat aránya alig egynegyede volt a teljes netezési időnek, nyilvános helyeken (internetkávézókban, közösségi házakban) történő netezés pedig kevesebb mint egytizede. Összességében az internethasználók hetente 11 órát interneteztek, ami a teljes 14 éven felüli lakosságra vetítve átlagosan közel 5 óra nethasználatot jelent. Mivel a kutatás konkrétan nem mérte a szabadidős internethasználatot, ezt a változót a nethasználat helyszínei alapján definiáltam, ide sorolva minden munkahelyen kívüli internetezést. Ez alapján a szabadidős internethasználatra a teljes minta átlagosan 3 és háromnegyed órát, az internetezők 8 és fél órát fordítottak egy héten.

1. táblázat

Internethasználattal töltött idő (átlag óra/hét) különböző helyszíneken

	<i>A teljes mintán (N=3059)</i>	<i>Az internetezők körében (N=1363)</i>
Otthon	3,12	7,04
Munkahelyen	1,16	2,61
Iskolában	0,25	0,56
Könyvtárban	0,06	0,12
Nem üzleti alapú nyilvános hozzáférési helyen	0,03	0,06
Üzleti alapú nyilvános hozzáférési helyen	0,06	0,13
Barát/rokon lakásán	0,29	0,66
Összesen	4,86	10,99
Szabadidőben (munkahelyen kívül)	3,76	8,49

A férfiak valamivel többet neteznek hetente, mint a nők. Feleannyit töltenek a világhálón a 40 év feletti internetezők, mint a legfiatalabbak. Az iskolai végzettség

növekedésével csökken a szabadidős internetezésre fordított idő. Gazdasági aktivitás szerint a legnagyobb (közel kétszeres) különbség az aktív keresők és a tanulók nethasználata között van. Aki dolgozik, az internetezik a legkevesebbet munkahelyén kívül – talán mert a munkahelyén elintézi a netes teendőket. A háztartásnagyság kevésbé befolyásolja a szabadidős internetezés idejét, itt a nagy különbség az egy és a több fős háztartások között van, ami valószínűleg összefügg az életkorral (az egyedül élők többsége 60 év feletti). A településtípus van a legkisebb hatással a nethasználat idejére.

2. táblázat

Szabadidős internethasználattal töltött idő (óra/hét) különböző demográfiai csoportokban

	<i>Teljes minta</i>		<i>Internetezők</i>	
	<i>N</i>	<i>Átlag</i>	<i>N</i>	<i>Átlag</i>
Férfi	1431	4,4	678	9,3
Nő	1626	3,2	675	7,6
14–25 éves	567	9,7	478	11,5
26–39 éves	751	4,9	473	7,7
40–59 éves	977	2,1	351	5,8
60 év feletti	760	0,4	50	6,6
Max. 8 általános	1014	3,2	308	10,6
Szakmunkásképző	808	2,0	211	7,5
Érettségi	838	5,2	515	8,5
Diploma	389	5,8	314	7,2
Dolgozik	1400	3,8	791	6,7
Tanuló	382	11,6	363	12,2
Nyugdíjas	941	0,7	72	9,0
Egyéb inaktív	325	3,4	126	8,8
1 fős háztartás	370	1,2	64	6,8
2 fős háztartás	812	2,2	219	8,3
3 fős háztartás	668	4,5	368	8,2
4 fős háztartás	745	5,4	459	8,8
5 v. több fős	460	4,7	241	9,0
Budapest	542	4,7	316	8,1
Megyeszékhely	795	4,1	383	8,4
Város	710	4,0	316	9,0
Község	1011	2,8	338	8,5

Internethasználat és más szabadidős elfoglaltságokkal töltött idő

A WIP 2007-es adatai szerint szabadidejében a 14 éven felüli lakosság egy héten átlagosan mintegy 3 órát tölt könyvolvasással, 5 és fél órát zenehallgatással, 3 órát újságolvasással, 12 órát rádióhallgatással, 15 és fél órát tévénézéssel, másfél órát sportolással, 18 és fél órát a családjával és közel 5 órát a barátaival.

Ha összehasonlítjuk az internethasználókat a nem használókkal, azt látjuk, hogy minden vizsgált szabadidős tevékenység esetén szignifikánsan különböznek a heti átlagos időtartamok. Eszerint az internetezők több időt töltenek könyvolvasással, zenehallgatással, sportolással és társas tevékenységekkel (mind a családdal, mind a ba-

rátokkal), mint a nem internetezők, viszont kevesebbet tévéznek, olvasnak újságot és rádióznak náluk. A legnagyobb különbségeket a zenehallgatás és a sportolás esetében mértük, ami valószínűleg összefügg az internetezők fiatalabb korával és magasabb státuszával. Talán szintén életkori sajátosságokból adódóan, a barátokkal töltött idő is nagymértékben különbözik a netezők és nem netezők között. Az előbbieket több mint kétszer annyi időt töltenek barátaikkal, míg a családtagokkal töltött idő esetén csak 15 százalék az eltérés az internetezők javára. A funkcionális helyettesítés tehát ezek szerint inkább csak a hagyományos médiumok esetén feltételezhető, a társas kapcsolatokat kevésbé érinti.

3. táblázat

A különböző szabadidős tevékenységekre fordított idő (átlag óra/hét) az internethasználat függvényében

	<i>Internethasználók (N=1363)</i>	<i>Nem használók (N=1696)</i>	<i>Teljes minta (N=3059)</i>
Könyvolvasás	3,66	2,46	2,96
Zenehallgatás	8,53	3,20	5,41
Újságolvasás	2,77	3,21	3,01
Rádióhallgatás	10,79	12,74	11,87
Tévézés	12,89	17,54	15,60
Sportolás	2,57	0,76	1,51
Időtöltés a családdal	20,11	17,62	18,61
Időtöltés a barátokkal	7,08	3,06	4,73

Azt is megnéztem, hogy a szabadidőben végzett internetezés mennyisége hogyan függ össze a többi szabadidős tevékenységre fordított idővel. A korrelációelemzés azt mutatta, hogy minél többet internetezik valaki, annál többet olvas könyvet, hallgat zenét, sportol, van együtt a családjával és a barátaival, és annál kevesebbet néz tévét, illetve hallgat rádiót. Jóval erősebb összefüggést láthatunk itt is a barátokkal, mint a családtagokkal töltött idő esetén.

Ha csak az internetezők körében nézzük meg az összefüggéseket, némileg módosul a kép. A zenehallgatással, sportolással, valamint a családtagokkal és barátokkal töltött idő továbbra is szignifikáns pozitív korrelációt mutat az internetezésre szánt idővel, viszont a könyvolvasással és a tévézéssel való összefüggés már jóval gyengébb, sőt a tévézés esetén az előjele is megfordul. Vagyis itt az igazi különbséget az internethasználat ténye, és nem annak mennyisége jelenti. A felhasználók körében a netezés mennyisége egyedül a rádióhallgatással korrelál negatívan. Úgy tűnik, az összes többi vizsgált tevékenységre több időt fordítanak a többet internetezők. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha összességében több szabadidővel rendelkeznek. És mivel az internethasználók átlagos életkora alacsonyabb, mint a nem használóké, a KSH időmérleg adatok alapján ennek nagy is a valószínűsége.⁶

⁶ Míg a 15–19 évesek teljes szabadideje átlagosan közel 38 óra, addig pl. a 30–59 év közötti, aktív korú lakosság szabadideje 30 óra alatt van hetente (Harcsa–Sebők 2002).

4. táblázat

Korreláció az internethasználatra fordított idő és a különböző szabadidős tevékenységekre fordított idők között–Pearson R együtthatók

	<i>A teljes mintán</i>	<i>Az internetezők körében</i>
Könyvolvasás	,077**	,009
Zenehallgatás	,300**	,223**
Újságolvasás	-,027	,015
Rádióhallgatás	-,049**	-,040
Tévé nézés	-,107**	,035
Sportolás	,200**	,088**
Időtöltés a családdal	,099**	,110**
Időtöltés a barátokkal	,305**	,235**
N=	3058	1362

**p<0,01; *p<0,05

Internethasználat és társas szabadidő – többváltozós elemzések

Az előbbieken bemutatott elemzésekkel kapott összefüggéseket többváltozós regressziós eljárással is teszteltem. A továbbiakban azonban már csak a társas szabadidőre fókuszáltam: a családdal, illetve a barátokkal töltött idő mennyiségét vetettem össze az internethasználattal, illetve annak heti mennyiségével.

Nézzük meg elsőként az egyszerűbb, használat-nem használat jellegű differenciálódás hatását. A kétváltozós elemzésekben még mind a családi, mind a baráti körben töltött idő szignifikánsan magasabb volt az internethasználóknál. A kontrollváltozók bevonásával azonban csak a barátokkal való együttlét esetén maradt meg az összefüggés. Eszerint az internethasználat pozitív hatással van a barátokkal töltött időre, de nincs jelentősebb hatása a családi együttlétekre. A családdal töltött időt leginkább a háztartás nagysága befolyásolja, de szignifikáns hatása van még az anyagi helyzetnek, az iskolai végzettségnek, a gazdasági aktivitásnak és a település méretének is. A baráti körben töltött időt legerősebben az életkor magyarázza, és ettől függetlenül markáns hatása van a gazdasági aktivitásnak is. E két tényező mellett a harmadik legerősebb összefüggést viszont az internethasználat adja.

A nethasználatra fordított idő mindkét kapcsolattípus esetén szignifikáns pozitív összefüggést mutat: vagyis minél többet internetezik valaki, annál több időt tölt a családjával és a barátaival is, függetlenül a korától, nemétől, iskolai végzettségétől, aktivitásától, lakóhelyétől, háztartásnagyságától és anyagi helyzetétől. Az összefüggés azonban itt is jóval erősebb a baráti kapcsolatok esetében.

Az internethasználat tehát úgy tűnik, nemhogy csökkentené a társas szabadidőt, de jótékony hatással van arra.

5. táblázat

A családtagokkal, illetve barátokkal töltött idő összefüggései az internethasználattal és az egyén különböző szocio-demográfiai jellemzőivel – a lineáris regresszióelemzés eredményei (Beta együtthatók)

<i>Családtagokkal töltött idő</i>		
Használ internetet	0,026	
Internetezéssel töltött idő		0,072**
Kérdezett neme	0,043	0,047*
Kérdezett kora	-0,029	-0,011
Elvégzett osztályok száma	0,028	0,028
Gazdasági aktivitás	-0,022	-0,009
Háztartás egy főre jutó jövedelme	-0,069*	-0,076**
Település lakónépessége	-0,053*	-0,053*
Háztartásnagyság	0,211**	0,210**
r ² =	0,079	0,083
<i>Barátokkal töltött idő</i>		
Használ internetet	0,115**	
Internetezéssel töltött idő		0,152**
Kérdezett neme	-0,089**	-0,079**
Kérdezett kora	-0,392**	-0,385**
Elvégzett osztályok száma	-0,071**	-0,059*
Gazdasági aktivitás	-0,179**	-0,152**
Háztartás egy főre jutó jövedelme	0,032	0,028
Település lakónépessége	0,042	0,045*
Háztartásnagyság	-0,068**	-0,064*
r ² =	0,189	0,200

Az összefüggés szignifikáns **p<0,01; *p<0,05 szinten.

Időbeli változások

A WIP 2007-es adatbázisán végzett elemzések az internethasználatnak mint időtöltésnek is inkább a pozitív vagy semleges hatásaira szolgáltatott bizonyítékokat, mint a társas kapcsolatok erodálására. A kutatássorozat első 3 évének panelelemzése sem erősítette meg a helyettesítési hipotézist a társas aktivitások és az internethasználat vonatkozásában (Lengyel–Lőrincz 2006). A továbbiakban egy újabb vonatkozásban vizsgáltam a szabadidő-szerkezetben és az internethasználatban bekövetkezett változásokat. A panel adatfelvétel ugyan véget ért 2003-ban, ám a WIP évenként ismételt hasonló adatfelvétele segítségével lehetőségünk van más típusú időbeli összehasonlításokra. Mivel a kutatás folyamatosan regisztrálta az internethasználat kezdetét, meg tudjuk nézni, hogyan módosult egy korábbi időpontban internetezőik csoportjának időtöltése az évek során.

Ilyen módszerrel hasonlítottam össze a 2002-ben internetezőik szabadidős tevékenység-struktúráját a WIP 2002-es és a 2007-es adatai alapján. Választásom azért esett a 2002-es évre, mert egyrészt igyekeztem minél nagyobb időtávot felölelni, másrészt fontos volt a megfelelő elemszám elérése is, amit a kutatás első évének 17%-os nethasználati penetrációja kevésbé tett volna lehetővé. A vizsgálat során a 2007-es adatbázisból leválogattam azokat, akik saját bevallásuk szerint 2002-ben vagy annál korábban

kezdték el használni az internetet. Az így létrejött részminta – az emlékezeti torzítások hatását és a valószínűleg elhanyagolható mértékű kilépéseket leszámítva – megfeleltethető a 2002-es adatbázis internethasználóinak. Értelemszerűen az összehasonlítás másik alcsoportját a 2002-es adatbázis internethasználói jelentették.

Mint azt a következő táblázat mutatja, a 2002-es és a 2007-es – 2002-es internetezőket tartalmazó – részminta a főbb demográfiai jellemzők szerint hasonló megoszlást mutat, eltekintve az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás szerinti eltérésektől, ami az időközben felnövekvő, iskoláit befejező és munkába álló fiatalság élethelyzetbeli változásait tükrözheti.

6. táblázat

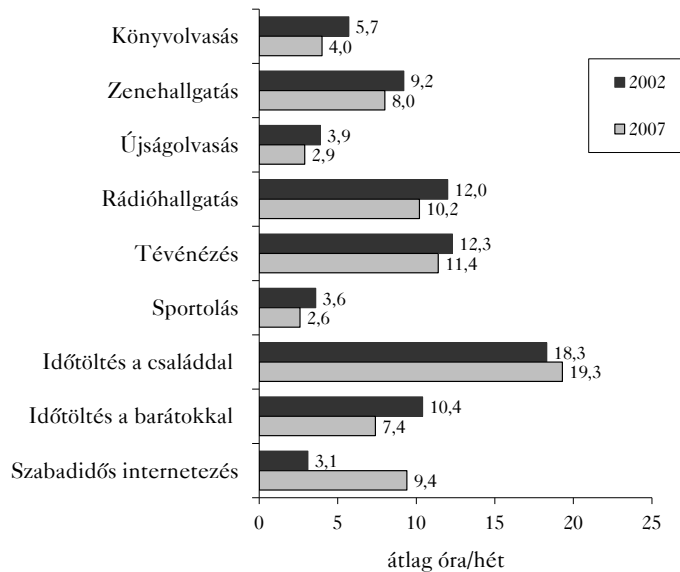
A 2002-ben internetezők csoportjának szocio-demográfiai megoszlása 2002-ben és 2007-ben

<i>Kérdés év:</i>		2002	2007
A kérdezett neme	férfi	52%	53%
	nő	48%	47%
Életkor 2002-ben	9-24 éves	45%	45%
	25-39 éves	29%	32%
	40-54 éves	21%	18%
	55 év feletti	5%	4%
Iskolai végzettség	max. 8 ált.	25%	19%
	szakmunkásképző	11%	9%
	érettségi	43%	40%
	diploma	22%	32%
Aktivitás	dolgozik	53%	60%
	tanuló	38%	27%
	nyugdíjas	3%	5%
	egyéb inaktív	5%	8%
Településtípus	Budapest	29%	29%
	város	46%	50%
	község	24%	21%
	N=	797	599

Az internethasználatot és a szabadidős tevékenységekre fordított időt hasonló módon kérdezték le mindkét vizsgálati évben, annyi különbséggel, hogy a 2007-es kérdőívben az adott tevékenységgel töltött átlagos heti óraszámra vonatkozó kérdéseket megelőzte egy, a tevékenység gyakoriságára vonatkozó kérdés is. Összességében ez a változtatás nem befolyásolta lényegesen a becsült teljes szabadidő mennyiségét.

Ha összehasonlítjuk a 2002-es internetezők szabadidős tevékenység-szerkezetét a vizsgált két évben, első pillantásra is szembetűnő változásokat állapíthatunk meg, különösen az internethasználatra fordított idő tekintetében. A két időpont között eltelt 5 év alatt a szabadidős internethasználat háromszorosára nőtt, ami köszönhető egyrészt a nethasználók arányának 21-ről 45%-ra történő növekedésének, az otthoni hozzáférések 8-ról 42%-ra való emelkedésének, illetve a 2007-re már általánossá váló korlátlan, szélessávú hozzáférések elterjedésének. Mindezzel párhuzamosan az egyéb szabadidős

tevékenységekre fordított idő összességében csökkent. A legnagyobb arányú (30% körüli) csökkenés a könyvolvasás, a sportolás és a barátokkal való időtöltés terén történt. Valamivel kisebb, de még szignifikáns mértékű volt a visszaesés az újságolvasás és a rádióhallgatás esetében. A zenehallgatásban, a tévénézésben és a családdal töltött időben viszont nem mutatkozott jelentősebb eltérés a két adatfelvételi időpont között.

1. ábra

A különböző szabadidős tevékenységekre fordított idő (óra/hét) a 2002-ben internetezők körében a 2002-es és a 2007-es mintában

Ezek az eredmények első látásra ellentmondani látszanak a 2007-es keresztmetszeti elemzések társas szabadidőre vonatkozó megállapításainak a baráti kapcsolatok tekintetében. Míg a 2007-es adatok azt mutatták, hogy az internethasználat a barátokkal töltött idővel pozitívan korrelál, a kohorsz elemzés inkább negatív kapcsolatot sejtet, hiszen míg a nethasználatra fordított idő jelentősen növekedett, addig a barátokkal töltött idő csökkent a vizsgált 5 év alatt. Azt viszont, hogy a családi együttlétek idejét nem befolyásolta az internethasználat, ez az elemzés is megerősítette.

Felvetődhet annak lehetősége is, hogy az észlelt szabadidős változások a kohorsz csoport öregedéséből fakadnak, hiszen a legnagyobb mértékű változások éppen azokat a tevékenységeket érintették, amelyek a fiatalabb korosztályra jellemzőbbek (könyvolvasás, sportolás, baráti együttlétek). Az elemzések azt mutatták, hogy bár az említett különbségek minden korcsoportban megfigyelhetők voltak, a baráti együttlétek vonatkozásában szignifikáns változások többnyire csak a fiatalabbakat jellemezték. Az egykori középiskolás és főiskolás/egyetemista kohorsz élethelyzetbeli változásai (iskola- és/vagy lakóhelyváltás, munkába állás) magyarázhatják tehát a tapasztalt változások egy részét. Attól azonban nem tekinthetünk el, hogy (még ha kisebb mértékben is) minden korosztályban csökkent a barátokkal töltött idő és nőtt az internethasználat ideje.

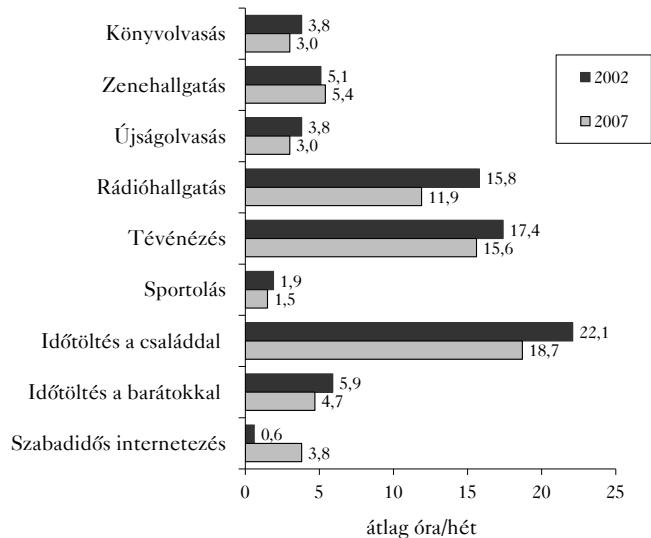
7. táblázat

A különböző szabadidős tevékenységekre fordított idő (átlag óra/hét) a 2002-es internetezők csoportjában a 2002-es és a 2007-es mintában korcsoportonként

Életkor 2002-ben:	15-19		20-24		25-29		30-34		35-39		40-44		45-49		50+	
	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007
Könyvolvasás	5,5	5,1	7,2	3,4	4,5	3,2	2,9	3,8	7,1	3,4	6,6	3,2	6,3	2,9	5,8	4,1
Zenehallgatás	12,5	12,2	12,5	8,5	9,2	7,1	5,2	4,6	4,4	3,9	9,0	3,3	7,2	4,2	3,3	4,3
Újságotolvasás	3,2	3,4	3,7	3,1	4,3	2,7	3,4	2,8	3,8	2,7	4,1	2,8	4,3	3,5	5,7	3,3
Rádióhallgatás	8,4	9,2	9,8	12,0	15,3	11,6	10,5	14,9	12,6	9,0	17,2	8,9	16,9	12,9	14,7	9,6
Tévézés	11,6	12,2	11,4	11,9	13,1	9,9	9,7	11,2	12,3	9,1	12,3	10,8	16,1	11,2	14,6	11,8
Sportolás	4,7	3,2	4,5	2,3	2,8	2,9	3,6	1,4	2,3	2,0	3,2	1,5	1,4	1,0	2,8	1,5
Időtöltés a családdal	16,8	19,1	14,5	19,9	19,2	17,1	22,9	19,3	22,1	19,5	22,8	21,2	17,7	20,0	18,6	12,2
Időtöltés barátokkal	18,5	11,4	12,2	6,3	8,6	5,8	6,2	5,1	4,6	3,4	4,7	3,0	4,6	2,4	3,7	2,6
Szabadidős internetezés	3,7	11,4	4,8	9,9	2,4	7,9	3,3	9,5	1,3	6,8	1,7	6,8	1,7	6,4	2,5	6,4
N=	233	97	125	71	95	78	78	78	60	38	59	44	65	32	81	58

A szignifikáns változások szürkével jelölve.

Az, hogy a barátokkal töltött idő az internethasználat hatására csökkent-e, paneladatok híján nem bizonyítható egyértelműen. Segíthet azonban a valós helyzet feltárásában, ha megnézzük, hogy milyen trendek következtek be a teljes mintán, illetve a nem internetezők körében. A teljes mintát tekintve az internethasználat kivételével szinte minden tevékenységre fordított idő csökkent, a társas tevékenységek közül nemcsak a baráti, hanem a családi együttlétek ideje is.

2. ábra

A különböző szabadidős tevékenységekre fordított idő (óra/hét) a teljes 2002-es és 2007-es mintán

A permanensen nem internetezők körében a különbségek sok esetben még nagyobbak voltak, mint az internetezők csoportjában. Egyedül a tévénézés mennyisége maradt változatlan. A sportolással töltött idő felére csökkent, a barátokkal közös tevékenységeké pedig kevesebb mint kétharmadára esett vissza. Mindemellett a családdal töltött idő is jelentős mértékben (egynegyedével) csökkent.

8. táblázat

A különböző szabadidős tevékenységekre fordított idő (óra/hét) a 2002-es és 2007-es internetezés alapján képzett csoportokban

Kérdezés éve:	2002-ben már internetezők		2002-ben nem, 2007-ben igen	Nem internetezők	
	2002	2007	2007	2002	2007
Könyvolvasás	5,7	4,0	3,5	3,3	2,4
Zenehallgatás	9,2	8,0	8,5	3,9	3,1
Újságolvasás	3,9	2,9	2,8	3,8	3,2
Rádióhallgatás	12,0	10,2	11,8	16,9	12,6
Tévénézés	12,3	11,4	14,1	18,8	17,8
Sportolás	3,6	2,6	2,5	1,5	0,7
Időtöltés a családdal	18,3	19,3	20,8	23,3	17,5
Időtöltés a barátokkal	10,4	7,4	6,5	4,7	3,0
Szabadidős internetezés	3,1	9,4	7,7	-	-
N=	797	599	764	2966	1696

A szignifikáns változások szürkével jelölve.

Mindez arra utal, hogy a társas szabadidő csökkenése általános tendencia volt a kétezres években, amit a KSH legfrissebb adatai⁷ is megerősítenek. A társas élet zsugorodása tehát nemcsak az internetezőknel figyelhető meg, hanem a nem internetezők körében is, sőt náluk erőteljesebb mértékben, és a negatív tendencia kiterjed nemcsak a baráti, hanem a családi kapcsolatokra is. Mindemellett azt se felejtjük el, hogy az internetezők körében – és különösen a régebben csatlakozók között – magasabb a baráti együttlétre fordított idő, mint a nem internetezőknel.

Összegzés

A vizsgálat az internethasználat, mint időtöltés társas kapcsolatokra vonatkozó hatásaival foglalkozott. A funkcionális ekvivalencia elve alapján azt feltételezhetjük, hogy az internethasználat összességében csökkenti a társas szabadidő mennyiségét, az eredmények azonban nem támasztották alá ezt a hipotézist. A barátokkal töltött idő

⁷ A 2010-es időmérleg adatokból egyelőre még csak néhány előzetes eredmény került nyilvánosságra, tájékoztató jelleggel (<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/idomerleg10.pdf>). Ezek alapján a társas szabadidő napi 51 percről 46-ra csökkent 10 év alatt.

több mint kétszer annyi volt az internetezőknél, mint a nem internetezőknél, a családdal töltött idő pedig mintegy 20 százalékkal magasabb. A korrelációelemzés is azt mutatta, hogy minél többet internetezik valaki, annál többet van együtt a családjával és még inkább a barátaival, de annál kevesebbet tévéznek és rádióznak. A többváltozós elemzések során a kontrollváltozók bevonásával az internethasználat már csak a barátokkal való együttlét esetén mutatott pozitív szignifikáns összefüggést, a családi együttlétek esetén nem. A nethasználat mennyiségét tekintve viszont mindkét kapcsolattípus esetén szignifikáns maradt az összefüggés: eszerint minél többet internetezik valaki, annál több időt tölt a családjával és a barátaival is, függetlenül a szocio-demográfiai jellemzőitől. Az internethasználat, mint újfajta időtöltés tehát úgy látszik, nem a társas szabadidőből hasított le egy darabot, hanem más szabadidős tevékenységekből, leginkább a hagyományos médiahasználatból.

A kohorsz elemzés eredményei sem bizonyítják egyértelműen, hogy a baráti együttlétek idejének csökkenését az internethasználat fokozódása okozta volna. Lehetséges, hogy valami más, általunk nem mért tényező áll a háttérben. Az is feltételezhető, hogy az internet egyfajta védőhálóként működve valamennyire még akadályozza is a kapcsolati beszűkülést azáltal, hogy lehetőséget nyújt a kapcsolattartás online kiterjesztésére. Mindenesetre a két ellentétes irányú folyamat összefüggését egyelőre sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk teljes bizonyossággal. Ezeket a problémákat már további elemzések, újabb kutatások tisztázhatják.

Irodalom

- Bogart, L.: *The Age of Television: A Study of Viewing Habits and the Impact of Television on American Life*. 1956, New York: Unger
- Coffin, T.: *Television's Impact on Society*. American Psychologist, 1954, 10, p. 630–641.
- Cole, Jeffrey: *Surveying the Digital Future*. Los Angeles, 2000, CA: UCLA Center for Communication Policy
- Falussy Béla: *Az időfelhasználás metszetei*. Budapest, 2004, Új Mandátum Kiadó
- Gershuny, J.: *Social Leisure and Home IT: A Time-Diary Approach*. IT & Society (1) 2002, p. 54–72.
- Harcza I. – Sebők Cs.: *A népesség időfelhasználása 1986/1987-ben és 1999/2000-ben*. Budapest, 2002, KSH
- Ishii, Kenichi: *Internet Use in Japan: A Time Diary Method*. Presented at the 1st International Conference of APIRA on „Information Statistics of the Internet: Measurement, Analysis and Applications”, August 19–20, 2004, Hong Kong, Macao. http://infoshako.sk.tsukuba.ac.jp/~ishii/Time_Diary_Internet.pdf
- Kesnbaum, M. – Robinson, J.P. – Neustadt, A.: *Information technology and Social Time Displacement*. IT & Society, 2002, (1), p. 21–37.
- Kraut, R. – Kiesler, S. – Boneva, B. – Cummings, J. – Helgeson, V. – Crawford, A.: *Internet Paradox*. Revisited Journal of Social Issues, 2002, 58, p.49–74.
- Kraut, R. – Patterson, M. – Lundmark, V. – Kiesler, S. – Mukhopadhyay, T. – Scherlis, W.: *Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?* American Psychologist, 1998, 53 (9): p. 1017–1031.

- Lengyel György – Lőrincz László: *Internet és szabadidő*. In Dessewffy – Fábán – Z. Karvalics (szerk.): *Internet.hu. A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3*. TÁRKI, 2006, p. 111–136.
- Murinkó Livia: A társas kapcsolatok ápolására fordított idő az ezredforduló Magyarországon. In S. Nagy Katalin – Orbán Annamária (szerk.): *Értékek és Normák interdiszciplináris megközelítésben*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó. p. 249–261.
- Nie, Norman H. – Erbring, Lutz: *Internet and Society: A Preliminary Report*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society, Stanford University, 2000. (Retrieved May 24, 2001.) http://www.stanford.edu/group/siqss/Press_Release/Preliminary_Report-4-21.pdf.
- Nie, Norman H. – Hillygus, D. Sunshine – Erbring, Lutz: Internet Use, Interpersonal Relations and Sociability. In *The Internet in Everyday Life*. Barry Wellman – Caroline Haythornthwaite (szerk.). Oxford, 2002, Blackwell. p. 215–243.
- Nyeste Gábor: A magyar információs társadalom időmérlege. In Lengyel György (szerk.): *Információs technológia és életminőség*. Budapest, 2003, Corvinus Egyetem
- Pronovost, G.: *The Internet and Time Displacement: A Canadian Perspective*. IT & Society, 2002, (1) p. 44–53.
- Robinson, J. P.: *IT, TV and Time Displacement: What Alexander Szalai Anticipated but Couldn't Know*. Social Indicators Research. 2011, p. 193–206. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3046357/>
- Robinson, J.P. – Barth, K. – Kohut, A.: *Personal computers, mass media, and use of time*. Social Science Computer Review. 1997, vol. 15. p. 65–82.
- Robinson, J. – De Haan, J.: Information Technology and Family Time Displacement. In Kraut, R, Brynin, M. and Kiesler, S. (szerk.) *Computers, Phones and the Internet. Domesticating Information Technology*. Oxford University Press, Oxford, 2006, p.70–83.
- Robinson, J. P. – Kestnbaum, M.: The Personal Computer, Culture and Other Uses of Free Time. *Social Science Computer Review*. Summer, 1999, p. 209–216.
- Robinson, J. P. – Kestnbaum, M. – Neustadtl, A. – Alvarez, A.: *Information Technology, the Internet and Time Displacement* (2001). Revision of paper presented at the Annual Meetings of the American Association of Public Opinion Research in Portland, OR, May 2000.
- Robinson, J. P. – Martin, S.: IT Use and Declining Social Capital: Recent National Evidence from the American Time-Use Survey (ATUS) and the General Social Survey (GSS). *Social Science Computer Review* 2010, vol. 28 no. 1. p. 45–63.

Csüllög Krisztina 2003-ban szerzett szociológus diplomát az ELTE-n. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolájának doktorjelölt hallgatója. PhD-dolgozatában az új infokommunikációs technológiák társas kapcsolatokra, kapcsolathálóra gyakorolt hatását vizsgálja. (A benyújtott disszertáció címe: *Kapcsolatok online és offline. Az internet és más infokommunikációs technológiák szerepe a privát kapcsolathálózatokban.*) Emellett piackutatóként elsősorban a telekommunikációs piacokat kutatja közel 13 éve. Jelenlegi munkahelye a TNS-Hoffmann Kft.

Elérhetőség: csullogkrisztina@gmail.com